

Katowice, dnia 8.09.2021 r.

Dr hab. Dorota Łobos – Kotowska, prof. UŚ
Zespół Prawa Rolnego i Gospodarki Przestrzennej
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Śląski

Recenzja

**rozprawy doktorskiej mgr Adama Zielińskiego pt. *Prawna koncepcja systemów jakości żywności* przygotowanej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego pod opieką
dr hab. Pawła Wojciechowskiego, prof. UW**

1. Podstawa prawna i cel recenzji

Opracowanie niniejszej recenzji powierzyła mi Rada Naukowa Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu Warszawskiego w ramach przewodu doktorskiego mgr Adama Zielińskiego, w celu zweryfikowania, czy wyżej określona rozprawa spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 478 ze zm. Z powołanego przepisu wynika, że rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Ocena pracy Doktoranta zostanie dokonana z uwzględnieniem oceny trafności wyboru tematu, przyjętej metodologii, konstrukcji rozprawy, strony merytorycznej rozprawy, a także strony formalno – redakcyjnej. Spośród wskazanych kryteriów weryfikacji, najistotniejsze znaczenie należy przydać warstwie merytorycznej.

2. Wybór problemu naukowego

Temat recenzowanej rozprawy doktorskiej brzmi: *Prawna koncepcja systemów jakości żywności*. Nie ma wątpliwości, że zagadnienia prawne powstające na tle tak sformułowanego

tytułu, to zagadnienia o istotnym dla prawa żywnościowego znaczeniu - co w pełni uzasadnia trafność wyboru tematu. W obecnych realiach społeczno – gospodarczych intensywnej wymiany handlowej w wymiarze europejskim i międzynarodowym, ilości i różnorodności produktów żywnościowych oraz rozwoju nowych technologii (w tym m.in. GMO) konieczna jest ochrona prawna konsumenta. Doktorant w swojej pracy badawczej idzie jednak dalej i dostrzega także potrzebę ochrony interesu producenta rolnego, a także ochrony środowiska naturalnego i wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. Takie podejście jest ściśle związane ze zmianą paradygmatu prawa rolnego i przyjęciem nowego podejścia do rolnictwa i wytwarzanej żywności. W szczególności konieczne jest odejście od modelu rolnictwa, które spełnia wyłącznie funkcje produkcyjne i przejście do modelu rolnictwa wielofunkcyjnego, które pełni wiele nowych pozaprodukcyjnych funkcji, takich jak ochrona środowiska, zachowanie naturalnego krajobrazu, zachowanie tradycyjnych wartości i dziedzictwa kulturowego, czy wzrost żywotności ekonomicznej obszarów wiejskich.

Praca stanowi próbę sformułowania koncepcji systemów jakości żywności, jak sam Autor pisze, „ *pewnego wzorca instytucji prawnej, służącej realizacji przesłanek reglamentacji określonej jakości żywności w obrocie gospodarczym*”. Jednocześnie Doktorant szczegółowo określił przedmiot badań zawężając go do publicznoprawnych systemów jakości żywności, które dają podstawę do zapewnienia wyższej jakości środków spożywczych, co w swoich założeniach służyć powinno realizacji interesu publicznego. W rozważaniach znajdują się zatem tylko incydentalne odniesienia do prywatnoprawnych systemów jakości, które funkcjonują z uwagi na interes poszczególnych grup producentów rolnych lub z uwagi na ochronę własności intelektualnej. Problematyka poruszana w dysertacji nie była przedmiotem opracowań monograficznych, a jedynie pojedynczych artykułów. Ujęcie zaprezentowane przez Doktoranta obejmuje w sposób pełny normatywne aspekty systemów jakości żywności, a oparcie rozważań na prezentacji unijnych i krajowych systemów jakości żywności konfrontuje instytucje prawne z rzeczywistością. Adekwatność konstrukcji normatywnych, wymaga bowiem uwzględnienia aspektów ekonomicznych.

3. Metodologia badań.

Uwagom dotyczącym metody Doktorant nie poświęca zbyt wiele uwagi. Podstawowym założeniem metodologicznym przyjętym w rozprawie jest analiza aktów prawnych z zakresu prawa rolnego i żywnościowego z uwzględnieniem aspektu ochrony standardu żywności oraz prawnych form działania administracji na potrzeby ustalenia charakteru prawnego jednostek

certyfikujących i certyfikatu. Tak określone pole badawcze wymagało od Autora uwzględnienia materiału normatywnego obowiązujących przepisów prawa krajowego, unijnego oraz uwzględnienia stanowiska doktryny i orzecznictwa. Jest zrozumiałe, że pomiędzy przyjętym tematem badawczym a stosowanymi metodami badawczymi istnieje ścisła zależność. Zasadniczą metodą badawczą zastosowaną w pracy jest metoda dogmatyczna analizy norm prawnych z zakresu prawa żywnościowego, w zakresie w jakim te regulacje dotyczą jakości produktów żywnościowych, w celu ustalenia czy realizują one funkcje ochronne konsumentów i producentów żywności. Autor umiejętnie korzysta z tej metody. W przeprowadzonej analizie dostrzega się logikę, konsekwencję i właściwe wyciąganie wniosków.

Przybliżenie konstrukcji normatywnej do realiów ekonomicznych wymagało posłużenia się przykładami funkcjonujących w praktyce systemów żywności. W tym zakresie rozważania ograniczone są jednak do prezentacji systemów, bez odniesienia do faktycznych, rzeczywistych aspektów działalności. Uzupełniająca dla Doktoranta jest metoda historyczna. Posłużył się nią jedynie posiłkowo dla przedstawienia tła historycznego obowiązujących norm. Słusznie zatem rozważania historyczne nie zostały wyodrębnione do osobnego rozdziału. Doktorant posłużył się natomiast metodą prawno-porównawczą, przedstawiając perspektywę międzynarodową i unijną. Zabrakło natomiast prezentacji systemów jakości funkcjonujących w innych państwach, co moim zdaniem mogłoby pokazać szerszą perspektywę badawczą. Proponuję rozważanie uzupełnienia dysertacji o ten aspekt przed ewentualną publikacją.

4. Konstrukcja pracy

Przyjęte przez Autora założenia badawcze, jak i zastosowane metody w istotny sposób wpłynęły na trafne zakreślenie badanego obszaru oraz przyjętą strukturę podziału treści. Rozprawa podzielona została na sześć rozdziałów, a rozdziały na mniejsze jednostki redakcyjne. Autor zrezygnował z klasycznego wstępu, a zastąpił go rozdziałem I, w którym zawarł rozważania o wstępnym charakterze. Rozdział ten stanowi wprowadzenie do problematyki i uzasadnienie potrzeby sformułowania koncepcji systemów jakości żywności, w tym określenie celów jakim powinny takie systemy służyć oraz sformułowanie wstępnej hipotezy badawczej i metod badawczych. W rozdziale II została dokonana charakterystyka jakości żywności jako kategorii prawnej oraz wskazane zostały międzynarodowe, unijne i krajowe podstawy prawne regulacji, a także zasady prawa unijnego w obszarze jakości żywności. Przedmiotem III rozdziału Doktorant uczynił cele systemów jakości żywności, które

zdefiniował jako ochrona konsumenta, producenta, ochrona środowiska i wsparcie rozwoju obszarów wiejskich. W rozdziale IV Doktorant dokonał przeglądu unijnych i krajowych systemów jakości żywności. W V rozdziale, Doktorant zajął się problematyką tytułową o pierwszorzędym znaczeniu dla pracy, tj. kryteriami wyodrębnienia i elementami konstrukcyjnymi systemów jakości żywności. W ostatnim, VI rozdziale, który jest w zasadzie zakończeniem, Doktorant dokonał weryfikacji hipotez badawczych podanych we wstępie oraz sformułował koncepcję systemów jakości żywności i postulaty *de lege ferenda*.

Rozważania spinane są klamrą wniosków częściowych, gdyż każdy z rozdziałów kończy się podsumowaniem, co uważam za niezwykle cenne z punktu widzenia konstrukcji pracy. Pozwala to czytelnikowi już na tym etapie wyrobić sobie zdanie o prezentowanych zagadnieniach.

Co do zasady konstrukcja pracy odpowiada tematowi rozprawy i jest poprawna, zaś drobne zastrzeżenia wyrażone przez autora recenzji mogłyby - co najwyżej - wpłynąć na jej lepszy odbiór. W przekonaniu autora recenzji rozprawa zyskałaby, gdyby Doktorant wyodrębnił do osobnego rozdziału problematykę odpowiedzialności za naruszenie przepisów ustanawiających publiczne systemy podwyższonej jakości. Sugeruję również rozwinięcie tej problematyki w odrębnej publikacji artykułowej.

5. Ocena merytoryczna pracy

Na początku trzeba zaznaczyć, iż praca mgr Adama Zielińskiego spełnia wymogi ustawowe, a problematyka w niej poruszona pobudza do naukowej refleksji. Nie ulega wątpliwości, iż zagadnienia w niej przedstawione są ważne - istotne zarówno praktycznie, jak i doktrynalnie. Analiza dokonana jest wyczerpująco, literatura przedmiotu, jak również orzecznictwo zostały wykorzystane w stopniu wystarczającym. Wysoko należy ocenić wybór tematu pracy, w czym docenić należy zasługi promotora, oraz realizację zamiaru badawczego.

Doktorant wybrał sobie bardzo trudny i wielowątkowy temat, wymagający odwagi naukowej. Analiza prawna i ocena przepisów regulujących systemy jakości żywności, w tym poszukiwanie wspólnych podstaw prawnych, przesłanek ustanowienia oraz kryteriów wyodrębnienia konstrukcji prawnej obejmującej publicznoprawną ochronę podwyższonej jakości żywności nie jest zadaniem łatwym i jak dotąd nie doczekała się opracowania monograficznego. W szczególności podkreślić należy, że dysertacja powstała na płaszczyźnie

prawa publicznego, choć zawiera pewne odwołania do elementów prywatnoprawnych. Podstawowymi zagadnieniami poruszonymi w pracy jest kwestia jakości produktów żywnościowych, jako kategorii prawnej oraz odpowiedź na pytanie czy obowiązujące regulacje prawne dotyczące systemów jakości żywności są wystarczające dla zapewnienia ochrony interesu publicznego, rozumianego jako ochrona interesów konsumenta i producenta żywności, ale z uwzględnieniem szerszego kontekstu wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, także w wymiarze środowiskowym. W tym miejscu nasuwa się wątpliwość i jednocześnie pytanie o pojęcie interesu publicznego, które Autor przyjął na potrzeby prowadzonych rozważań. Pojęcie interesu publicznego zajmuje bowiem doniosłe znaczenie w prawie i nauce prawa administracyjnego, a materializuje się w postaci klauzuli generalnej. Jest to dyrektywa kierowana do organów administracji publicznej, które swoje zadania wykonują lub przynajmniej powinny wykonywać w interesie publicznym. Często jest on przeciwstawiany indywidualnym interesom i potrzebom jednostek. Przy takim rozumieniu interesu publicznego trudno jest utożsamiać jego realizację z ochroną konsumenta i producenta żywności. W mojej ocenie w szerszym zakresie należało w pracy uwzględnić ochronę zdrowia, którą Doktorant pozostawia poza zakresem prowadzonych w dysertacji rozważań. Podkreślić należy, że Doktorant nie pomija kwestii doktrynalnych związanych z ustaleniem statusu prawnego instytucji certyfikującej i samego certyfikatu, co stanowi autentyczny wkład w rozwój prawa rolnego i administracyjnego. Autor czyni to jednak w sposób nie zawsze uporządkowany i pogłębiony. Nie jest to jednak zadanie łatwe, z czego autor recenzji zdaje sobie sprawę. Jest to zadanie dla prawnika z ogromną wiedzą teoretyczną, bogatym doświadczeniem i świetnym warsztatem naukowym.

Już na wstępie tej części recenzji wyrażam swoją pozytywną, pod względem merytorycznym, ocenę rozważań zawartych w rozprawie. W uwagach szczegółowych pragnę stwierdzić co następuje. Będą to spostrzeżenia zgodne w zasadniczym tonie z тезami Doktoranta, nie mogę się również powstrzymać od zgłoszenia pewnych uwag o charakterze polemicznym i dyskusyjnym, tak jednak postrzegam rolę recenzenta.

1. Doktorant już w rozważaniach wstępnych podał założenie badawcze będące właściwie postulatem sformułowania prawnej koncepcji systemów jakości żywności, z uwagi na potrzebę reglamentacji wprowadzania do obrotu żywności o podwyższonym standardzie. Służyć to powinno realizacji interesu publicznego, rozumianego jako ochrona przez państwo przede wszystkim interesu konsumenta i producenta żywności, ale także ochrony środowiska naturalnego i wsparciu rozwoju obszarów wiejskich. Ostatecznie Autor wskazał elementy tej

koncepcji i zaliczył do nich: określenie w ustawie lub w akcie administracyjnym cech środków spożywczych, realizację przez system interesu publicznego, zastosowanie administracyjnoprawnej metody regulacji, objęcie systemu urzędową kontrolą żywności. Przyjęcie takich założeń pozwala sformułować postulat o potrzebie sformułowania definicji systemu jakości żywności, z uwzględnieniem tych elementów oraz objęcie jednolitą urzędową kontrolą żywności, w sposób jednolity, zarówno kontroli bezpieczeństwa żywności, jak i jej jakości.

2. Rozdział drugi stanowi wprowadzenie w zasadniczą tematykę pracy. Doktorant omówił w nim podstawy prawne ochrony jakości żywności na gruncie prawa międzynarodowego, unijnego i krajowego oraz zasady prawa Unii Europejskiej wyznaczające zakres działania Unii Europejskiej w obszarze jakości żywności. Doktorant scharakteryzował pojęcie żywności i jej podtypy, a także odniósł się do pojęcia bezpieczeństwa i jakości żywności. Było to niezbędne dla określenia zakresu przedmiotowego pracy, która poświęcona jest systemom jakości żywności ustanowionym z przesłanek innych niż ochrona zdrowia i życia konsumenta. Zatem jakość żywności, chroniona przez systemy prawne jest związana z istnieniem innych cech fakultatywnych z punktu widzenia bezpieczeństwa żywności, a które produkt posiada i o których zapewnia producent wprowadzający produkt do obrotu.

3. Trzeci rozdział pracy poświęcony został scharakteryzowaniu celów, którym służyć powinny systemy jakości żywności. Już na wstępie tego rozdziału Doktorant zauważa, że systemy jakości żywności służyć powinny ochronie interesów konsumentów oraz ochronie interesów producentów przed nieuczciwymi praktykami. Systemy te służą bowiem zapewnieniu rzetelnej informacji o produkcie żywnościowym oraz informacji odnoszącej się do przewagi konkurencyjnej produktów. Wymagało to wskazania zarówno definicji konsumenta, w tym w szczególności konsumenta żywności, jak i producenta. Uwagi dotyczące producenta – w mojej ocenie - wymagałyby rozwinięcia, przynajmniej w zakresie rozróżnienia rolnika od producenta żywności (przedsiębiorcy rolno – spożywczego) oraz działalności rolniczej od działalności gospodarczej, innej niż rolnicza (w tym działalności przetwórczej). Doktorant dostrzega też potrzebę ochrony środowiska, która jest jednym z celów ogólnych prawa żywnościowego. Aktywność człowieka, w tym działalność rolnicza negatywnie oddziałuje na stan środowiska. Systemy jakości żywności, w tym w szczególności produkcja ekologiczna zaspakaja szczególne potrzeby konsumentów poszukujących określonego standardu produktu, ale też wpływa pozytywnie na środowisko naturalne. Podobnie jest z systemami jakości chroniącymi geograficzne oznaczenia produktów oraz tradycyjną metodę wytwarzania żywności, co przynajmniej potencjalnie wpływa na skrócenie łańcucha dostaw

żywności do konsumentów. Jeszcze istotniejsza jest realizacja przez systemy jakości żywności funkcji wspierania rozwoju obszarów wiejskich. Publiczne systemy jakości żywności należy bowiem postrzegać także jako wynagrodzenie rolnikom nakładu pracy włożonej „w produkcję różnorodnych wyrobów o wysokiej jakości”, co powinno skutkować korzyściami dla gospodarki wiejskiej, a także tworzyć wartość dodaną. Prowadzi to do bardziej ogólnej konkluzji, o przesunięciu regulacyjnego „punktu ciężkości” na prawo rozwoju obszarów wiejskich, które stanowi II filar Wspólnej Polityki Rolnej. Spowodowało to zmiany w sposobie finansowania rolnictwa i oderwanie form pomocy dla rolnictwa od rozmiarów produkcji. Wsparcie udzielane jest m.in. na unowocześnienie i wzrost wydajności gospodarstw rolnych, poprawę struktur agrarnych, podejmowanie działalności dodatkowej na obszarach wiejskich, wyrównanie szans produkcyjnych na obszarach górskich i o niekorzystnych warunkach gospodarowania, na rzecz ochrony środowiska. W takim ujęciu rolnictwo ma wymiar wielofunkcyjny, tzn. że prócz produkcyjnej pełni także funkcje w zakresie ochrony środowiska i funkcje społeczne. Zmiana spowodowała nowe postrzeganie rolników; od teraz to podmioty, które na obszarach wiejskich postępują z dbałością o środowisko, krajobraz, klimat oraz troszczą się o rozwój gospodarczy tych obszarów (tzw. żywotność obszarów wiejskich). Ten aspekt jest szczególnie istotny z punktu widzenia uzasadnienia Wspólnej Polityki Rolnej, a w szczególności systemu wsparcia rolnictwa ze środków UE. Argumentacji nie należy poszukiwać w konieczności zapewniania konkurencyjności europejskiego rolnictwa, czy utrzymania dochodów rolniczych na należyтым poziomie, a właśnie w dostawie dóbr publicznych dla ogółu społeczeństwa. Konieczne jest uwzględnienie zmiany paradygmatu i przyjęcie nowego podejścia do rolnictwa. W szczególności konieczne jest odejście od modelu rolnictwa, które spełnia wyłącznie funkcje produkcyjne, przejście do modelu rolnictwa wielofunkcyjnego, które pełni wiele nowych pozaprodukcyjnych funkcji, takich jak ochrona środowiska, zachowanie naturalnego krajobrazu, zachowanie tradycyjnych wartości i dziedzictwa kulturowego, czy wzrost żywotności ekonomicznej obszarów wiejskich.

4. W rozdziale czwartym Doktorant dokonuje przeglądu systemów jakości żywności, z zachowaniem podziału na krajowe i unijne, zgodnie z zakresem terytorialnym i rodzajem regulacji będących podstawą ich funkcjonowania. Rozważania tego rozdziału są uporządkowane, jednak mają charakter opisowy. W mojej ocenie przy tak zarysowanym temacie badawczym, szczegółowe omówienie poszczególnych systemów jakości wydaje się niepotrzebne.

5. W rozdziale piątym wskazane zostały kryteria wyodrębnienia publicznych systemów jakości żywności. Należy zgodzić się z Autorem, że głównym kryterium w omawianym

zakresie pozostaje administracyjnoprawna metoda regulacji. Wśród elementów konstrukcyjnych publicznoprawnych systemów jakości żywności, Doktorant wskazuje natomiast znakowanie żywności, certyfikację sposobu produkcji i jakości żywności, rejestrację nazwy i oznaczeń środka spożywczego, uznanie systemu jakości przez państwo, wsparcie finansowe żywności objętej systemami jakości oraz urzędową kontrolę producentów objętych systemami jakości żywności, w tym odpowiedzialność karną i administracyjną za naruszenie norm dotyczących standardów jakości. W szczególności rozważania dotyczące statusu prawnego jednostek certyfikujących i charakteru prawnego certyfikatu uważam za szczególnie wartościowe, stanowią one bowiem rzeczywisty wkład Doktoranta w rozwój doktryny i praktyki prawa żywnościowego. Jak dotąd zagadnienia te były poruszane jedynie w sposób przyczynkowski w artykułach naukowych, w tym zaś przypadku stanowią część większej całości rozważań, gdzie Autor nie obawia się zająć stanowiska na temat charakteru prawnego certyfikatu, który klasyfikuje jako decyzję administracyjną, zaś działalność prywatnych instytucji certyfikujących postrzega w kategorii zlecenia funkcji administracji publicznej w zakresie reglamentacji oraz ochrony standardów produktów żywnościowych.

6. Rozdział szósty stanowi podsumowanie rozważań zawartych w dysertacji Doktorant zawarł w nim wnioski końcowe i uwagi *de lege ferenda*. Są to zebrane i usystematyzowane uwagi prezentowane w całej pracy. Potwierdzają one tezę pracy, że *istnieje koncepcja prawna systemów jakości żywności rozumiana jako myśli przewodnie prawodawcy przy regulacji zagadnień związanych z reglamentacją wprowadzenia do obrotu żywności o fakultatywnych standardach*. Jednocześnie potwierdzone zostały także tezy pośrednie. Podsumowując rozważania, należy stwierdzić, iż przy wszystkich podanych powyżej uwagach, merytoryczna strona pracy zasługuje na w pełni pozytywną ocenę. Problematyka jest interesująca, ważna zarówno z punktu widzenia teorii, jak i praktyki, została przedstawiona wnikliwie, wszechstronnie, ze znajomością tematu. Uznać należy, iż praca wzbogaci doktrynę prawa żywnościowego, ale też administracyjnego.

6. Strona formalna rozprawy

Dysertacja mgr Adama Zielińskiego ma formę maszynopisu książki i liczy 268 stron. Nie jest to zatem praca zbyt obszerna. Należy to jednak postrzegać jako atut, z uwagi na umiejętność syntezy zagadnień badawczych. Formalną stronę pracy należy ocenić wysoko. Układ pracy jest czytelny, rozdziały proporcjonalne. Autor wykorzystał łącznie ponad 200 pozycji literatury przedmiotu, a bibliografia jest uzupełniona aktami prawnymi i

orzecnictwem. Przy tak ujętym temacie rozprawy i sposobie przedstawienia żaden spis wykorzystanych publikacji nie będzie pełny, ale bibliografię wykorzystaną przez Doktoranta należy uznać za reprezentatywną. Pozytywnie ocenić należy wykorzystanie orzecznictwa, zarówno sądów administracyjnych, jak i Trybunału Sprawiedliwości UE, co świadczy o dociekliwości Autora. Doktorant powołuje też szereg aktów prawnych dotyczących zagadnień poruszanych w pracy, sięgając do materiałów źródłowych, co jest szczególnie cenne. Szeroko też wykorzystuje źródła internetowe.

Doktorat jest starannie napisany, prawidłowy pod względem językowym. Oczywiście zdarzają się błędy, np. s. 34, Wspólna Polityka Rolna pisane z małej litery, interpunkcyjne, np. s. 24, *pomimo tego faktu przepisy Kodeksu Żywnościowego....*, zamiast *pomimo tego faktu, przepisy Kodeksu Żywnościowego....*, niedokładne tłumaczenia, np. s. 23 *Układ Ogólny o Cłach i Handlach*, zamiast *Układ Ogólny w sprawie Cel i Handlu*, czy literówki, np. s. 12, w *rozporządzenia* zamiast w *rozporządzeniu*. Nie wpływają one jednak na ocenę pracy.

Podkreślić też należy jasny, klarowny język pracy. Przypisami Doktorant posługuje się umiejętnie i we właściwych proporcjach. Należy zatem stwierdzić, że Doktorant opanował warsztatową stronę pisania rozpraw naukowych, a strona formalna dysertacji zasługuje na pozytywną ocenę.

7. Konkluzja

Dotychczasowe ustalenia i oceny pozwalają sformułować końcowy wniosek. Rozprawa doktorska mgr Adama Zielińskiego pt. *Prawna koncepcja systemów jakości żywności* napisana pod opieką naukową dr hab. Pawła Wojciechowskiego, prof. UW spełnia wymagania określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r. poz. 478 ze zm., tj. prezentuje oryginalne opracowanie problemu naukowego oraz wskazuje, że Doktorant posiada ogólną wiedzę teoretyczną w dyscyplinie prawo, a także posiada umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Tym samym uważam, że recenzowana praca może być podstawą nadania Kandydatowi stopnia naukowego doktora nauk prawnych.